

SAXOFON

ZÁKLADNÍ PŘEHLED PEDAGOGICKÝCH TÉMAT

(materiál určený zejména začínajícím učitelům základních uměleckých škol)

Autoři: Pavel Fiedler

Pavel Škrna

Duben 2013

KDY A NA JAKÝ NÁSTROJ ZAČÍT

Nejčastější věk, kdy žák začíná s hrou na saxofon bývá okolo 10 let. V této době už má druhé přední zuby, a zpravidla bývá fyzicky vyspělý tak, aby zvládl hru na altový saxofon, který je pro začátečníky nejlepší (rozměry a váha nástroje, ovládání, literatura).

Pokud žák začíná v dřívějším věku (cca v 7 letech), kdy už většinou mívá druhé přední zuby, ale jeho fyzická vyspělost nedovoluje zahájit výuku na altový saxofon, pak vybíráme z následujících variant, z nichž každá má své výhody a nevýhody:

- Zahnutý sopránový saxofon (z cenově dostupnějších např. Schagerl nebo Jason) - výhodou je nižší hmotnost než u altového saxofonu, klapky dobře dosažitelné i pro malé prsty. Nevýhodou je použití sopránosaxofonové hubičky, kde je u začátečníka vyšší riziko vytvoření špatného nátisku (zejména jeho „utažení“).
- Plastový altsaxofon Vibratosax (www.vibratosax.com) - výhodou je použití stejné hubičky jako na altový saxofon, nízká hmotnost nástroje a snadná ovladatelnost. Nevýhodou je vzhledem k použitému materiálu horší tónová kvalita, a protože velikostí odpovídá běžnému altovému saxofonu, také nepoužitelnost tohoto nástroje u menších dětí, jejichž prsty nedosáhnou na klapky.

Nejvhodnějším saxofonem pro začátečníky je tedy altový saxofon, zahnutý sopránový saxofon jen u menších dětí a jen po dobu, než vyrostou a zvládnou hru na altový saxofon. Rovný sopránový, tenorový a barytonový saxofon lze použít ve specifických případech a jen u starších začátečníků.

Poměrně často se diskutuje o výhodách či nevýhodách tzv. „přípravných“ nástrojů. Mezi ně je obvykle zařazována zobcová flétna, ale také chalumeau nebo saxonette (u kterých je nespornou výhodou kromě vyššího dechového odporu nástroje i základní obeznámení se s problematikou plátku, nátisku a nasazení). U všech by k výhodám měla patřit znalost správného dýchání (to ale platí pouze v případě velmi kvalitního pedagogického vedení). Z našeho pohledu není třeba těchto tzv. „přípravných“ nástrojů vůbec využívat a doporučujeme začít rovnou na saxofon jakmile to žákovi dovolí jeho fyzické předpoklady.

VÝBĚR VHODNÉ HUBIČKY, PLÁTKU A NÁSTROJE

Doporučujeme pokud možno co nejdříve (nejlépe od začátku výuky) používat kvalitní hubičku a plátku. Pokud finanční možnosti žáka nedovolí koupit kvalitní hubičku, plátku a nástroj najednou, pak určitě volit pořadí hubička a plátky – nástroj.

• **Vhodné hubičky**

Sopránový saxofon: Selmer 180, Vandoren S27

Altový saxofon: Selmer 170 (ev. 180), Selmer C*, Vandoren A28, Vandoren AL 3

Tenorový saxofon: Selmer 170, Selmer C*, Vandoren T27

Barytonový saxofon: Selmer C*, Selmer **, Selmer D

Uvedené hubičky jsou hubičky pro profesionální použití v klasické hudbě a zároveň vhodné i pro začátky hry na saxofon. Hubičky používané pro interpretaci jazzové a populární hudby jsou více otevřené a s delší dráhou odklonu, ale pro začátečníky je nepovažujeme za vhodné.

- **Vhodné plátky**

Mezi nejvhodnější a zároveň nejkvalitnější plátky lze zařadit plátky Vandoren V5 Traditional (modrá krabička) a eventuálně plátky Rico Reserve.

Začátečníkům navrhujeme koupit na první hodinu 5 plátků: u mladších začátečníků 2ks Vandoren tvrdost 1½ a 3 ks Vandoren tvrdost 2; u starších doporučujeme 2ks tvrdosti 2 a 3ks tvrdosti 2½

- **Vhodné nástroje**

Výběr je zpravidla nejvíce limitován finančními možnostmi, ale i zde platí, že ne na všem, co stojí méně se ve výsledku ušetří. Řada nástrojů vyráběná v regionu východní Asie sice hraje dobře a je levná, ale použitý nekvalitní materiál způsobuje jeho rychlé opotřebení a nespolehlivost a tak se jeho provoz kvůli častým opravám prodraží. Použitý nástroj za více peněz může být lepší než nový levný nástroj.

Vzhledem k tomu, že mezi jednotlivými nástroji stejného modelu stejné značky je řada rozdílů, je lepší, aby nástroj vybral zkušený hráč (pedagog).

Doporučené altové saxofony podle výše finanční investice (ceny obvyklé v ČR):

0 - 5.000,- Kč - nedoporučujeme žádný nástroj

5.000,- - 17.000,- Kč použitý nástroj Amati

17.000,- - 25.000,- Kč nový nástroj Amati (často se v základním modelu A33 vybere nástroj lepší než z vyšších tříd této značky)

25.000,- - 30.000,- Kč nový nástroj Yamaha YAS280

30.000,- - 50.000,- Kč použitý nástroj Yamaha 62, Yanagisawa 901

50.000,- Kč - nový nástroj Yamaha 62, Selmer Super Action 80/Serie II

60.000,- - 70.000,- Kč použitý nástroj Selmer Serie III, Yamaha Custom, nový nástroj Yanagisawa 901

95.000,- Kč nový nástroj Selmer Serie III, Yamaha Custom, Yanagisawa 991

U použitých nástrojů je třeba zohlednit jejich stav - pokud nástroj potřebuje generální opravu, je třeba počítat s další investicí cca 5.500,- - 8.000,- Kč.

DÝCHÁNÍ – PRÁCE HRTANU – NÁTISK – TÓNOVÁ A NÁTISKOVÁ CVIČENÍ

- **Dýchání – práce bránice**

Jedna z nejdůležitějších věcí při výuce hry na saxofon je naučit žáky používat bránici. Při správném nádechu poklesne bránice, plíce se naplňují odspodu vzduchem a v důsledku toho se břicho vyklene dopředu a do stran a hrudní koš se přirozeně rozpíná. Dáváme pozor, aby se nezvedala ramena. Fáze výdechu začíná zpevněním bránice. Tlak bránice je konstantní. Tento způsob dýchání je naprosto zásadní nejen pro dosažení kvalitního barevného tónu.

- **Práce hrtanu**

Práce hrtanu je často velmi opomíjená, avšak zcela zásadní pro správnou hru na saxofon. Činnost hrtanu si nejlépe uvědomíme při zpěvu, kde u vysokých tónů se hrtan zavírá a zpevňuje, při hlubokých tónech naopak otevírá a uvolňuje. Stejný princip používáme při samotné hře na nástroj, kdy ale do procesu nezapojujeme hlasivky. Zjednodušeně řečeno používáme vokály „í“ (ve vyšší poloze) a „á“ (v hlubší poloze).

- **Nátisk**

Pozici rtů při správném saxofonovém nátisku lze přirovnat k pozici rtů při pískání, kdy rty vytvoří „kolečko“ a koutky jsou zpevněny směrem dovnitř (směrem k otvoru mezi rty). Hlava se opírá horními zuby o hubičku. Spodní čelist je uvolněná, přes spodní zuby je přirozeně ohnutý spodní ret. Spodní čelist nám nesmí nepřiměřeně tlačit proti horním zubům, protože v budoucnu potřebujeme její flexibilitu pro vibrato a doladování. Jednou ze zásadních začátečnických chyb je přílišný tlak spodní čelisti, kdy žák „kouše“ (tlačí, mačká, hryže, utahuje,...). Na ověření postavení správného nátisku existuje velmi jednoduché cvičení - referenční tón. V podstatě jde o to, že saxofonová hubička při správném nátisku produkuje tón určité výšky. Pokud je nátisk správný, zní nám požadovaný tón: c3 na hubičku na sopránový saxofon, a2 na hubičku na altový saxofon, g2 na hubičku na tenorový saxofon, es2 na hubičku na barytonový saxofon. Pokud žákovi zní tón vyšší, tak má nátisk moc přitažený a je potřeba ho uvolnit.

- **Tónová a nátisková (ověřovací) cvičení**

Správnou proporcí dech-hrtan-nátisk lze docílit jedině cvičením - nejlepším cvičením je hra dlouhých „vydržovaných“ tónů, kde kontrolujeme barvu tónu, stejnou dynamiku a správnou intonaci (tón nesmí kolísat ani v dynamice, ani v intonaci). Na začátku je třeba hrát tyto tóny v dynamice velmi znělého mf až f, později je důležité přejít k hraní jednotlivých tónů z p do f a zpět do p, případně opačně z f do p a zpět do f. Všechny nádechy musí být provedeny otevřenými ústy.

Účelem následujících vybraných cvičení je ověření, zda žák správně ovládá kombinaci dech-hrtan-nátisk. Jinými slovy: pokud nějaké cvičení žák nezahraje, tak minimálně jeden segment není v pořádku.

1 - Žák je schopen zahrát referenční tón.

2 - Hraní na hubičku - od referenčního tónu by měl být žák schopen zahrát např. stupnici směrem dolů, kdy musí při stále se uvolňujícím nátisku za současného otevírání hrtanu zvyšovat tlak bránice. Na klasickou hubičku by měl zahrát stupnici v rozsahu jedné oktávy, u otevřené (jazzové) může být interval menší.

3 - Oktávové přefuky. Žák je schopen zahrát détaché v rozsahu d2-c3 bez použití přefukovací klapky, v rozsahu c2- c1 s použitím přefukovací klapky. Zvyšování tlaku bránice a otevírání hrtanu eliminuje funkci přefukovací klapky. V rozsahu d2-c3 budou tóny znít zvukově podobně jako při standardních hmatech, na rozdíl od tónů c2-c1 s použitím oktávové klapky, kdy budou tóny zastřenější. Zvládnutí této části cvičení je obtížnější, ale pro kvalitní a barevný tón je nutným předpokladem.

Jako doplněk k těmto cvičením doporučujeme publikaci Philippe Bernold: La Technique d'Embouchure / La Stravaganza, která je napsána pro flétnisty, ale je velice cenná i pro saxofonisty.

Tato publikace řeší kompaktnost zvuku, ozevu, legát, práci hrtanu, intonaci atd. a je vhodná pro hráče jakékoliv úrovně.

NOTOVÝ MATERIÁL – ŠKOLY, ETUDY, PŘEDNESOVÉ SKLADBY

• **Školy**

Bohužel do dnešní doby neexistuje kvalitní česká škola hry na saxofon, proto používáme školy světové, které ale nejsou přeloženy do češtiny. Za vhodné lze považovat tyto školy:

Claude Delangle & Christopher Bois: Méthode de saxophone pour débutants / Lemoine - velmi vhodná škola pro mladší děti. Metodicky dobře zpracovaná, obsahuje i snadné klavírní doprovody (tiskem i nahrané na přiloženém CD), bohužel jen pro nástroje v Es ladění.

Dirko Juchem: Saxophon spielen - mein schönstes Hobby / Schott - zejména první díl této školy je velmi dobře metodicky zpracován. Většina skladeb je pro účely doprovodu opatřena akordickými značkami. Škola je vydána v mutaci pro Es či B ladění, přičemž se tyto verze liší pouze přiloženým CD, kde jsou doprovody nahrány pro požadované ladění.

Michiel Oldenkamp & Jaap Kastelein: Look, Listen & Learn / De Haske - 3 dílná škola vhodná zejména pro mladší děti, postup je velice pozvolný

Iwan Roth: Schule für Saxophon / Hug Musikverlage - velmi dobrá škola s poměrně rychlým postupem vhodná zejména pro starší začátečníky. Druhý díl této školy je obtížný, zahrnuje i hru nadrozahových tónů.

John O'Neil: The Jazz Methode for Saxophone / Schott - škola, která se věnuje výuce hry od začátku, jde rychlým tempem, ale na rozdíl od předešlých škol není zaměřena klasicky a věnuje se jazzové interpretaci. Od prvních elementárních cvičení je doprovod na přiloženém CD nahrán výbornými jazzovými hudebníky. Tuto školu je vhodné rovnou doplnit lehčími etudami nebo cvičeními z jiných škol, které více řeší nástrojovou techniku.

Většina žáků zvládne první díl z některé z výše uvedených škol během prvního roku studia. Od druhého roku je na rozhodnutí pedagoga, zda žák potřebuje další díl školy anebo rovnou přejde na etudy. Pokud je žák šikovný, doporučujeme přechod na etudy a 2. dílem školy se dále nezabývat.

• **Etudy**

Doporučujeme pedagogům, aby se seznámili se všemi níže uvedenými tituly tak, aby s přihlédnutím na individuální potřeby žáka mohli vybrat nejvhodnější studijní materiál. Vzhledem k velkému množství vydaných titulů zde uvádíme pouze ty nejdůležitější.

Guy Lacour: 50 études faciles & progressives / Billaudot - 2 sešity

Marcel Mule: Vingt-quatre études faciles / Leduc

John Harle: Easy Classical Studies / Universal Edition

Nilo Hovey: First Book of Practical Studies for Saxophone / CPP Belwin

Po zvládnutí úrovně odpovídající výše uvedeným etudám mohou následovat:

Hubert Prati: Mini-Puzzle / Billaudot - 2 díly: 23 + 17 etud

René Decouais: 35 études techniques / Billaudot

James Rae: 20 Modern Studies / Universal Edition

James Rae: 12 modern études for solo saxophone / Universal Edition

Joseph Viola: The Technique of the Saxophone Volume 2 - Chord Studies /Berklee Press (vhodné k doplnění, pomáhá stabilizovat zvuk, ozev, intonaci, rozvíjí prstovou techniku a čtení not)

- **Přednesové skladby**

V případě přednesových skladeb je situace složitější. Přes nespočet vydaných výběrů jednoduchých přednesových skladeb jich dobře zpracovaných není mnoho. Doporučujeme např.:

Marcel Mule: Pièces classiques célèbres / Leduc

Christopher Norton: Microjazz / Boosey & Hawkes

Při výběru jednotlivých přednesových skladeb se doporučujeme zaměřit na nabídku vydavatelství, která nabízí přednesové skladby různých stupňů obtížnosti (včetně skladeb vhodných pro 1. ročníky ZUŠ), tedy např.: Billaudot, Lemoine, Combre, Leduc, Robert Martin, ...

Z českých skladeb bychom neměli opomenout např. Suitičku pro altový saxofon a klavír Libora Dřevíkovského či skladby Eduarda Douši (Introdukce a jazzová imprese, Letní jazzatina, Saxonatina).

- **Doporučená knižní literatura**

David Liebman: Technika hry na saxofon / Editio Bärenreiter - přeložená do českého jazyka významným českým saxofonistou Františkem Kopem, v ČJ zcela ojedinělá publikace, která se zabývá podstatnými aspekty hry s akcentem na přirozený vývoj zvuku

Larry Teal: The Art of Saxophone Playing / Summy-Birchard Music - nejpodrobnější a skvěle zpracovaná publikace, která se zabývá všemi aspekty správné hry na saxofon; v angličtině

Jean - Denis Michat: Un saxophone contemporain - komplexně a moderně zpracovaná problematika hry na saxofon; ve francouzštině

ZÁKLADY INTERPRETACE JAZZOVÉ, TANEČNÍ A MODERNÍ POPULÁRNÍ HUDBY

Zcela samostatnou kapitolou je využití saxofonu v jazzové, resp. v širším rámci moderní taneční a populární hudbě. Vhodná cesta pro žáka ZUŠ je absolvování 1. cyklu studia, kde se důkladně seznámí s nástrojem, tvorbou tónu, vybuduje techniku a získá základní hráčské dovednosti. Od 2. cyklu může získané znalosti aplikovat i pro požadavky v jazzové (moderní, taneční, populární ad.) hudbě, přičemž naprostá většina aspektů hry je totožná s hudbou klasickou - dýchání, nátisk, práce hrtanu, prstová technika, intonace atd. *(poznámka: je třeba ohlídat, aby v případě výuky tohoto stylu hudby byla tato oblast zapracována do ŠVP konkrétní školy)*

- **Základní pravidla interpretace**

V rozsahu této práce není možné detailně popsat způsob výuky interpretace tohoto druhu hudby, ale pokusme se shrnout alespoň základní pravidla v jejich nejjednodušší formě:

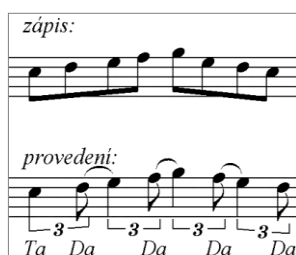

Rytmické rozdělení (swingování): bývá často předepsáno skladatelem, aranžérem, nebo vychází z použitého stylu skladby. V případě, že je nadepsáno Swing (ev. Swingy), znamená, že interpretace zápisu osminových not se hraje v triolách. Často to bývá také nadepsáno na začátku skladby nad notovou osnovou.

Toto pravidlo platí zjednodušeně pro swing, případně tam, kde je vyžadováno. Každá sudá osmina bývá zpravidla „vyrážená“, tj. hrána s menším akcentem. V případě, že hrajeme jiné styly např. dixieland, bebop, cool, funky, jazzrock, nebo rock či tzv. latinu (bossa nova, sambu,...), tak je rozdělení klasické (=rovné). Pokud je vyžadováno rovné dělení, může být nadepsáno jako Even nebo Straight. Noty zapsané v šestnáctinových hodnotách se i v rámci swingu hrají rovně.

Nasazení: v oblasti klasické hudby se striktně nasazuje pomocí vyslovení „T“, v oblasti moderní populární hudby (speciálně jazzové) se v daleko větší míře využívá nasazení na „D“.

Legata: mnohdy se setkáváme s tím, že v notách autor (aranžér) neuvádí artikulaci legata (např. Mintzer - 15 Easy Etudes). V tom případě má interpret určitou volnost a obloučky si může doplnit podle sebe. Nejtradičnější a nejjednodušší je svázání ze sudé osminy na lichou, přičemž jen 1. nasazená nota je vyslovena na „T“, ostatní jsou nasazené na „D“; příklad - TaDa |(la)Da |(la)Da |(la)Da

Dalším možným způsobem je řazení not pod legatem do přirozených frází, vždy podle konkrétní situace (viz např. vyšší díly Jazz Conception Lennieho Niehouse).

Při interpretaci moderní populární hudby se dále používá několik pravidel: přízvukná (těžká) doba je 2. a 4.; po nasazení tónu pokračuje kontinuální zvuk až do pauzy, případně do synkopy (tzn. že jednotlivé tóny se „přelévají do sebe“ a nejsou nijak zkracovány nebo oddělovány, jak je tomu kupříkladu v dechovce; dlouhé tóny (čtvrtová, půlová, půlová s tečkou, celá) se dohrávají do následující doby, případně se pro potřeby nádechu zkrátí, ale zase přísně s dobou.

Artikulační znaménka : v minulosti přísně rozlišován zápis nasazení Tá, Ta, Dá, Da. Dnes se spíše zapisuje jen zda má být tón dlouhý (-) nebo krátký (.), způsob vyslovení se více nechává na interpretovi, přičemž se předpokládá jeho seznámení se s konkrétním žánrem (stylovost hraní).

<i>zápis:</i>							
<i>význam:</i>	Tá	Ta	Dá	Da	Ta / krátká	Dá / dlouhá	dlouhá krátká

Nejsou-li nad notami žádná artikulační znaménka, tak se tóny většinou hrají dlouze, synkopy jsou ale krátké.

V případě, že (zpravidla poslední) nota ve frázi je přivázána legato a současně obsahuje artikulaci nasazení (^ nebo .) se tón nasazuje a nepřivazuje, tzn. poruší se legato.

Závorka okolo noty označuje „polknutou“ notu (Ghost note) - tón nezazní v síle, ale je jazykem ztlumen a je tedy spíše „cítit“ než slyšet.

- **Doporučený notový materiál**

Lennie Niehaus: Jazz Conception / Try Publishing - několik dílů (Basic, Intermediate, Advance, Saxophone Duets), v novém vydání i s CD s nahranými cvičeními a backgroundem k etudám

Jim Snidero: Jazz Conception / Advance Music - několik dílů (Easy Jazz Conception, Jazz Conception, Intermediate Jazz Conception) - dvojstránkové skladby, modernější než Niehaus, obsahují CD s nahrávkami + backgroundem, vyšlo v mnoha mutacích pro různé nástroje (B, Es, klarinet, flétna, basový klíč)

Bob Mintzer - 15 Easy Jazz, Blues & Funk Etudes / Alfred Music Publishing - lehké, dobře hratelné v ZUŠ

Bob Mintzer - 14 Jazz & Funk Etudes / Warner Brothers

Bob Mintzer - 14 Blues & Funk Etudes / Alfred Music Publishing

Etudy Boba Mintzera vyšly v několika mutacích, na přiloženém CD je kromě nahrávky i background; pozor - nahrávka je všude stejná, v mutacích se pouze přepisuje sólový part, subjektivně nejlepší je pro B hlas, pro který jsou nativně skladby složeny. Kromě 15 Easy Etudes jsou sešity vzhledem ke své obtížnosti použitelné jen pro nejlepší žáky ZUŠ a dají se použít i jako přednesové skladby.

Vzhledem k obrovskému množství vydávaných a mezi žáky dnes tolik oblíbených Jazz Play Along (sólo s doprovodem nahraným na CD) nelze zodpovědně připravit doporučený seznam titulů. Výborně jsou zpracované kolekce vydané Hal Leonard, pro zájemce o improvizaci doporučujeme kolekci Jamey Aebersold (dosud cca 130 dílů), případně Jerry Bergonzi (7 dílů) - opět jen pro velmi nadané žáky ZUŠ.

KDE OBJEDNÁVAT NOTOVÝ MATERIÁL

Notový materiál lze objednávat u mnoha prodejců, z internetových můžeme doporučit např. www.sheetmusicplus.com (platba v US \$), <http://www.partitionsvandoren.fr/> (platba v €), <http://www.broekmans.com> (platba v €), z českých pak Talacko (www.talacko.cz) nebo Nejlevnější noty (www.nejlevnejsinoty.cz).

SOUTĚŽE PRO ŽÁKY

Pokud pomineme regionální soutěže, tak žáci ZUŠ mají v oboru hra saxofon možnost soutěžit v soutěži ZUŠ ve hře na dechové nástroje vypisované MŠMT (1x za 3 roky) a na mezinárodní soutěži Pro Bohemia Ostrava (1x za 2 roky, tato soutěž je mezioborová a v pouze větším omezených kategoriích soutěží i žáci konzervatoří a jiných uměleckých škol). Více možností soutěží je v zahraničí (např. v Polsku).

DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ PEDAGOGŮ

Řada zkušených pedagogů pořádá semináře o výuce hry a problematice hry na saxofon (např. prostřednictvím NIDV). Zároveň doporučujeme také akce ostatních uměleckých škol, např. Pražské konzervatoře, HAMU, Konzervatoře Jaroslava Ježka, Ostravské univerzity ad., díky jejichž aktivitám bylo možné v minulých letech navštívit kurzy či semináře např. Eugéna Rousseaua, Johna Sampena, Erica Nestlera, Johana van den Lindena, Philippa Portejoie, Detlefa Bensmanna, Boba Mintzera či seminář Lx Sax Quartet. V případě vážného zájmu o další vzdělávání je možné doporučit prezenční či kombinované studium na některé konzervatoři (v současné době se hra na saxofon vyučuje jako hlavní obor na všech konzervatořích v ČR kromě Konzervatoře Brno). Tradičně vysokou úroveň mají „Mezinárodní interpretační kurzy klarinet, saxofon“ v Ostravě.

INTERNETOVÁ FÓRA

Za všechna internetová fóra jmenujme alespoň <http://forum.saxontheweb.net> v angličtině, <http://www.le-saxophone.fr> ve francouzštině, v češtině pak ojedinělé www.saxik.com.